

ДРАМАТИЗАЦІЯ ВІРША В АСПЕКТІ АВТОРСЬКОЇ ЖАНРОЛОГІЇ В. СЛАПЧУКА

Розглянуто основні риси жанрової еволюції на сучасному етапі та форми жанрових трансформацій. З'ясовано місце авторських жанрових номінацій у поезії В. Сляпчука, виділено основні їх типи. Визначено характер та функції жанрових маркерів у заголовках та підзаголовках поетичних книг, циклів, а також окремих віршів. Показано формальні та змістові засоби драматизації віршів у збірці «Крапка зсередини».

Ключові слова: жанр, трансформація, драматизація, номінація.

Василь Дмитрович Сляпчук – волинський поет, прозаїк, літературний критик, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, відомий не лише в Україні, а й у світі. Хоча це ім'я порівняно нове в літературі, творчість В. Сляпчука вже стала помітним явищем у літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ ст. На сьогодні він є автором дванадцяти поетичних книг.

Поезію В. Сляпчука досліджували Є. Баран, І. Бондар-Терещенко, М. Жулинський, М. Кодак, Н. Колошук, В. Кузик, М. Моклиця, С. Муляр, Л. Оляндер та ін. Втім усе ще заслуговує уваги науковців формальна сторона творчості митця.

В. Сляпчук належить до тих авторів, які постійно експериментують, пробують себе у різних формах, техніках, жанрах. Проте дослідження поезії В. Сляпчука в аспекті взаємодії родів і жанрів, а також авторських жанрових номінацій відсутні. Ми вважаємо, що вивчення поезики творів В. Сляпчука невід'ємно пов'язане зі з'ясуванням їх жанрових характеристик. Отже, це питання є **актуальним**.

Жанр, як відомо, – це *історично* сформований структурний тип художнього твору. На сучасному етапі жанрова еволюція характеризується синтезом родових елементів і жанровим синкретизмом. Як наслідок активної міжродової взаємодії спостерігаємо, зокрема, процеси епізації та драматизації лірики. Іноді вони зумовлюють появу нових жанрових утворень.

У «Літературознавчій енциклопедії» знаходимо таку дефініцію драматизації: «переробка (адаптація) епічного або ліро-епічного твору на

драматичний <...> або надання зображуваній події зворушливості чи приголомшливості» [5, с. 302].

Отже, під драматизацією розуміємо перенесення на ліричний (епічний) твір як змістових (зіткнення різних інтересів, поглядів, емоційна напруженість, інтенсивне переживання), так і формальних (перш за все, діалогічність) ознак драматичного роду.

Мета статті – виявити характер та засоби драматизації віршів у збірці В. Слапчука «Крапка зсередини». Для досягнення мети визначено такі **завдання**: визначити основні типи авторських жанрових номінацій; з'ясувати роль авторських жанрових маркерів; виявити ознаки драматизації віршів на матеріалі збірки «Крапка зсередини».

Літературний процес кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується прагненням митців до експериментів на всіх рівнях організації твору. Зокрема, новаторство форми виявляється у розгалуженій системі жанрів.

Літературознавець А. Ткаченко пише: «...в літературі нема застиглих, раз і назавжди приписаних до певного роду жанрів: вони рухаються, обертаються навколо власних констант і домінант, але притому збагачуються взаємодією з іншими або й повертаються на свої класичні кола» [11, с. 128].

На думку Т. Маркової, «жанрові трансформації художньої словесності кінця ХХ – початку ХХІ століття відбуваються головним чином у двох напрямках: розширення меж і схрещення жанрів (це шлях гібридизації) або звуження семантичного поля, редукції: це шлях мінімізації» (переклад мій – Ч. С.) [6, с. 282].

Найповнішу на сьогодні типологію жанрових трансформацій запропонувала Т. Бовсунівська. Дослідниця виділяє 15 форм жанрових трансформацій, що виникають за рахунок вставних жанрів; тематичного розвитку; зміни масштабу (збільшення чи зменшення); зміни функції; контржанрів; змішування родів; заголовка; авторського позиціювання; включення позалітературних текстів; зміни міметичних спрямувань; авторської установки на синтез нового жанру; темпоралізації сюжетних ліній; міжвидової синкретизації; принципу «зібрання»; переорієнтації в системі універсалій [1, с. 67-70]. Т. Бовсунівська розмежовує поняття жанрової трансформації та жанрової модифікації [2, с. 77-78].

Показником особливої уваги письменників до жанру є поява великої кількості творів (циклів), на жанрову природу яких вказує сам автор. Як правило, жанрові маркери розміщуються в позиції заголовка чи підзаголовка. Вони визначають тематику, обсяг, структуру текстів, суб'єкта чи об'єкт оповіді. При цьому важливою є не стільки вказівка на якийсь зі згаданих параметрів, скільки авторська установка на створення певного семантичного

поля і керування читацьким сприйняттям. О. Зирянов розглядає авторські жанрові номінації як окремий випадок жанрової авторефлексії. Жанровими рефлексивами вчений називає «конкретно проявлені в тексті знаки жанрової інтенційності авторської свідомості» [4, с. 78]. За місцем у тексті О. Зирянов виділяє чотири типи рефлексивів: 1) рефлексиви, які входять у заголовковий комплекс (заголовок, підзаголовок, епіграф, авторська передмова); 2) внутрішньотекстові рефлексиви; 3) рефлексиви, що містяться в авторських коментарях, інкорпорованих в основний текст; 4) рефлексиви, що містяться в контекстних коментарях (хронологічно дистанційованих від основного тексту). Кожен із них може відноситися до власне жанрової номінації, якщо експлікує ту чи іншу жанрову назву.

Цікаві спостереження Є. Пономарьової щодо можливих взаємодій заголовка й підзаголовка. Так, розпад жанрового канону призводить до змін у взаємовідношенні цих елементів: заголовок часто виконує функцію лише зовнішнього маркера – першої сходинок, за якою відкривається більш важлива і змістовно значима – підзаголовок; поряд із функцією конкретизації, доповнення, підзаголовки можуть вступати в опозиційні відношення з заголовком; також заголовок може виступати як «псевдокод» [7, с. 195-196].

Класифікувати авторські жанрові номінації досить складно, оскільки багато із них є унікальними, неповторними, і знайти якийсь спільний критерій видається неможливим. М. Звягіна пропонує спиратися на опозицію «традиційність – нетрадиційність» [3, с. 109]. Таким чином, дослідниця вирізняє два основних типи авторських жанрових підзаголовків: традиційні і нетрадиційні.

За ознакою традиційності у поетичній творчості В. Слапчука можна виділити кілька підтипів авторських жанрових визначень, в основі яких може лежати: традиційна літературна чи фольклорна дефініція, розширена епітетами, уточненнями (*вранішні приповіді, притчі ополудні, вечірні пророцтва, остання коліскова, п'ять історій про те...*); жанри інших функціональних стилів, у тому числі нефікційної літератури (*осінній щоденник, невідіслані листи*). В процес авторського жанротворення можуть залучатися жанри, традиційні для інших видів мистецтва – графіки та живопису, музики, кіно. Так, В. Слапчук у назвах циклів віршів використовує жанрові визначення *натюр-морти, портрети, автопортрети художників*.

Традиційні жанрові маркери фіксуємо також у назвах окремих віршів: *пісня чоловіків та пісня жінок* («Укол годинниковою стрілкою»); *молитва на повернення, лист Андрієві Ігнатенку, плач за Україною, коляда 33-го року і після, втрачений спогад* («Німа зозуля»); *дещо з епістолярного жанру* («Навпроти течії трави»).

Нетрадиційних авторських жанрових номінацій менше: *віршизи* (афористичні вислови, іронічне тлумачення теми поета і поезії), *афірмації* (з лат. *firmare* – робити твердження – це короткі ствердні висловлювання (фрази)), *дефініції жінки*, а також *перемови* та *простотаки* (про них ітиметься далі).

Жанрові номінації (як традиційні, так і нетрадиційні) виконують прогнозуючу функцію, стають першим кроком на шляху інтерпретації текстів. Нетрадиційні авторські номінації сигналізують про трансформацію традиційної жанрової моделі або про інтенцію створення нового зразка.

Міжжанровий драматизм, загострення напруги між жанровими формами, заявленими в підзаголовку, виникає, коли авторські жанрові номінації належать до різних функціональних стилів. У підзаголовку до збірки «Крапка зсередини» В. Слапчук пропонує читачеві такий жанровий код: «перемови, поезії, простотаки». «Словник української мови» визначає семантику слова «перемови» як «1. *заст.* Переговори <...> Весті перемови – обговорювати що-небудь з метою з'ясування думок, настроїв, позиції сторін або укладання угоди <...> 2. *одн.* Перемова, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що розмова» [10, с. 229]. Отже, книга – це діалог, а діалог передбачає обмін думками, поглядами, емоціями. Поезія – «Твори, написані віршами, ритмізованою мовою <...> *перен.* Що-небудь прекрасне, величне, піднесене, що глибоко впливає на почуття, уяву» [10, с. 764]. «Простотаки» – власне авторське жанрове визначення. Писати «просто так» – значить писати без якоїсь мети, причини, не маючи серйозних підстав, намірів. Таким чином, підзаголовок є надзвичайно виразним і містким, розкриває закладений у змісті конфлікт, адже поет ніби говорить, з одного боку, про прекрасне, піднесене, а з іншого – про буденне, прозаїчне.

У тексті книги фіксуємо ще одну жанрову номінацію – «написи» (цикли «Написи на воді» і «Написи на поросі»). Напис – «короткий текст, уміщений на чому-небудь» [9, с. 143]. У написах знайшла вияв апробована у попередніх збірках афористична манера В. Слапчука. Це лаконічні словосполучення-фрази, не пов'язані за змістом одна з одною, адже вони відображають швидкоплинні й мимовільні спостереження над сутністю життя. Деякі можна умовно об'єднати за спільністю мотивів болю («болить душа / ламайте люди двері»; «сльоза у вусі / досконалий лише біль»), невловимості щастя («міра щастя сито»), втечі й пошуку («листя опадає / я б також міг втекти»; «не заблукає той / хто йде за плугом») та ін.

Значний масив поезій збірки (цикли «Перемови: заміжня трава», «Перемови: жарина в долоні», «Перемови: глобус істини», «Перемови: сопілка для хлопчика») має діалогічну основу. Діалог – одна з основних ознак драматичних жанрів. Драма неможлива без діалогів. Саме через висловлювання та дії персонажів у ній зображується дійсність.

У збірці автор будує образ опосередкованого «Я». Співрозмовник автора – хлопчик – зберігає той погляд на світ, який був властивий поету в дитинстві, і який він мусить зберігати дотепер, щоб залишатися поетом. У В. Слапчука дитячий і поетичний погляди на світ збігаються. Дитяча простота, безпосередність виступає мірилом цінностей, і автор намагається віднайти у собі того хлопчика, щоб, з одного боку, спробувати з його погляду визначити цінності людського життя, а з іншого – пізнати себе самого. Такий розподіл ролей відсилає нас до біблійного тексту: «Поправді кажу вам: коли не навернетесь, і не станете, як ті діти, – не ввійдете в Царство небесне!» (Матв. 18:3).

У першому ж вірші збірки бачимо, що насправді у формі зовнішнього діалогу представлений діалог внутрішній, діалог автора з собою:

– Не бійся мене, –
кажу, наближаючись до хлопчика.
– Чим налякаєш людину,
котра щодня *віч-на-віч*
з *собою* зустрічається? –
відповів хлопчик
і навіть не посміхнувся [8, с. 7].

«Перемови» найчастіше складаються з двох-трьох реплік, причому перша, як правило, належить ліричному герою, який щось запитує в дитини або висловлює якусь думку; друга репліка – відповідь хлопчика, антитеза до слів співбесідника. Показовою щодо цього є поезія «Відчуваю на собі погляд хлопчика...»:

– Ти хочеш мені
щось сказати?
– Ні, я хочу тобі
щось відповісти [8, с. 20].

Хлопчик ставить під сумнів або спростовує твердження чоловіка, які засновані на його особистому життєвому досвіді. Натомість відкриває йому вищі, небуденні істини, позбавлені стереотипів «дорослого» мислення і сприйняття:

– Кожен сам вибирає
свою життєву дорогу, –
озвучую тезу, але хлопчик
збиває мене з пантелику:
– Дорога – це поводок [8, с. 26].

Темою розмов є людина і її життя, у такому контексті порушується низка філософських проблем: внутрішньої суті людської душі («Не бійся мене...»), уявного й реального в житті («Що ти цілими днями робиш...»), сенсу життя

(«Навіщо жити...»), значення слів, дій, вчинків людей («Люди вибирають слова...»), вибору життєвого шляху («Скільки людей – стільки шляхів...»), нерозуміння й несприйняття («Хлопчика образили...», «Дорослі гомонять...»), самотності («Хто твої друзі...»), втечі від світу людей («Хлопчик вголос...»), віри («Якщо день – темрява...», «Без віри людині ніяк не можна...»), свободи вибору («Людина завжди має...») та ін. Вони розкриваються через протиставлення образів світла й темряви, добра і зла, істини й оман, слова й мовчання.

Мовлення героїв асоціативне, образне, метафоричне, афористичне за глибиною висловлених думок.

Наскрізними у віршах є інтерпретовані біблійні мотиви та образи: «Жінка – це те ребро, / за яке чоловік / на гак підвішений» («Хлопчик з дівчиною...»); «І пізнають дерева / добро і зло, / і стануть, як люди» («Садівник стоїть...»); «Хто без гріха – / нехай першим / кине камінь...» («Хто без гріха...»).

На формальному рівні конфліктність виявляється у структуруванні збірки. Цикли, написані у формі діалогу ліричного героя з дитиною («Перемови: заміжна трава», «Перемови: жарина в долоні», «Перемови: глобус істини», «Перемови: сопілка для хлопчика»), чергуються із циклами поезій, написаних від імені хлопчика («Написи на воді», «Даровані слова», «Написи на поросі»). Їм властива форма монологу, а опозиційність щодо циклів перемов підкреслена графікою, вони видрукувані курсивом. Своєрідна композиційна організація збірки сприяє розкриттю її основної ідеї – пошуку людяного в людині, пошуку митцем себе у творчості, усвідомлення простих вічних істин буття.

Таким чином, драматизація вірша в аспекті авторської жанрології Василя Слапчука реалізується через авторські жанрові новоутворення з драматичною домінантою, акцентовану конфліктність, яка виявляється на рівнях: структурування збірки, зіставлення та протиставлення авторських жанрових визначень; зіткнення опозиційних ідей, думок, почуттів, носіями яких є різні персонажі-комуніканти; суперечності внутрішнього світу, душевної розщепленості ліричного героя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бовсунівська Т. В.* Когнітивна жанрологія та поетика : монографія / Т. В. Бовсунівська. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
2. *Бовсунівська Т. В.* Теоретичний зріз проблеми жанрових модифікацій / Т. В. Бовсунівська // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 40(1). – С. 74-81.

3. *Звягина М. Ю.* Феномен авторского жанрового определения в русской прозе второй половины XX – начала XXI веков / М. Ю. Звягина // Дергачевские чтения – 2008. Русская литература: национальное развитие и региональные особенности. Проблема жанровых номинаций : материалы IX Междунар. науч. конф. – Екатеринбург, 2009. – Т. 2. – С. 109-114.
4. *Зырянов О. В.* Жанровые рефлексивы в свете исторической поэтики / О. В. Зырянов // Дергачевские чтения – 2008. Русская литература: национальное развитие и региональные особенности. Проблема жанровых номинаций : материалы IX Междунар. науч. конф. – Екатеринбург, 2009. – Т. 1. – С. 80-91.
5. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. Т. 1 / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
6. *Маркова Т.* Авторские жанровые номинации в современной русской прозе как показатель кризиса жанрового сознания / Т. Маркова // Вопросы литературы. – 2011. № 1. – С. 280-290.
7. *Пономарева Е. В.* Подзаголовок как фактор интерпретации малой прозы 1920-х годов (к проблеме художественного синтеза) / Е. В. Пономарева // Дергачевские чтения – 2008. Русская литература: национальное развитие и региональные особенности. Проблема жанровых номинаций : материалы IX Междунар. науч. конф. – Екатеринбург, 2009. – Т. 2. – С. 195-199.
8. *Слапчук В.* Крапка зсередини: перемови, поезії, простотаки / В. Слапчук. – Л. : ТзОВ «Престиж Інформ», 2000. – 120 с.
9. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 5 / [за ред. І. К. Білодіда] ; АН УРСР. Інститут мовознавства. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.
10. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 6 / [за ред. І. К. Білодіда] ; АН УРСР. Інститут мовознавства. – К. : Наукова думка, 1975. – 832 с.
11. *Ткаченко А.* Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник / А. Ткаченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2015.

Чуй С. В., аспирант
Восточноевропейский национальный университет
им. Леси Украинки, Луцк

ДРАМАТИЗАЦИЯ СТИХА В АСПЕКТЕ АВТОРСКОЙ ЖАНРОЛОГИИ В. СЛАПЧУКА

Рассмотрены основные черты жанровой эволюции на современном этапе и формы жанровых трансформаций. Определено место авторских жанровых номинаций в поэзии В. Слпчука, выделены основные их типы. Показаны характер и функции жанровых маркеров в заголовках и подзаголовках поэтических книг, циклов, а также отдельных стихотворений. Внимание обращается на формальные и содержательные средства драматизации стихов в сборнике «Точка изнутри»: жанровые новообразования с драматической доминантой, акцентированную конфликтность, которая проявляется в структурировании книги, сопоставлении и противопоставлении авторских жанровых определений; столкновении оппозиционных идей, мыслей, чувств, носителями которых являются различные персонажи-коммуниканты; противоречиях внутреннего мира, душевной расщепленности лирического героя.

Ключевые слова: жанр, трансформация, драматизация, номинация, автор.

Chuy S. V., postgraduate
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk

THE POEM DRAMATIZATION IN TERMS OF V. SLAPCHUK'S AUTHORIAL GENRE SYSTEM

The article reviews the main trends of the present stage of genre evolution as well as the forms of genre transformation. It also states the position of the authorial genre nominations in V. Slapchuk's poetry and highlights their main types. The author defines the character and the functions of genre markers in the headlines and subheadings of the poetry books, cycles and individual poems. The attention is paid to formal and semantic ways of poem dramatization in the collection «Point Inside»: formation of new genres with a dramatic dominant, accentuated conflict, which is revealed in the structuring of the collection, comparison and contrast of the author's genre definitions; opposition of the ideas, thoughts, feelings of different characters; inner world contradictions and spiritual disintegration of the lyrical hero.

Key words: genre, transformation, dramatization, nomination, author.